

INGLIZ TILI VA QOZOQ TILINING TIPOLOGIYASI VA O'QITISH METODIKASI BO'YICHA FARQLANISHI

Ospanova Saltanat Berdibaevna

Navoiy viloyati Konimex tumani 14-sonli maktabning qozoq tili va adabiyoti fani o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tili va qozoq tilining tipologiyasi va o'qitish metodikasi bo'yicha farqlanishi va dunyo tillari tipologik jihatdan guruhlarga bo'linishi haqida yozilgan. Ingliz va qozoq tilidagi grammatik farqlanish yuzasida misollar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Ingliz tili, Qozoq tili, Flektsiyali, Aglutinativ, Individualizator, To'liq sintetik, Tipologik tasnif, Frazzeologiya.

Jahon tillarining rivojlanishi va shakllanishi turli xil xususiyatlarga ega. Dunyodagi tillarning umumiy soni 6000 ga yaqin. Binobarin, tilning paydo bo'lishining o'zi murakkab hodisadir. Bu til qachon va qanday shakllanganligi haligacha ilmiy jihatdan ma'lum emas, chunki qozoq zaminida minglab qabilalar, turli qabila ittifoqlari yashagan. Qadimgi skif-sak, xun, uysin, qanli, sarmat qabilalari tilidan kelib chiqqan til minglab bosqichlarni bosib o'tgan. O'rta asrlarda O'rxon-Yenisey bitiklarida runik yozuv qadimgi turkiy tildir. U turkiy xalqlarning umumiy tili hisoblangan. Bu davr, ya'ni VI-VIII asrlar turklar, qarluqlar, kimaklar, o'g'illar, uyg'urlarning shakllanish davri edi. Markaziy Osiyoni o'rganuvchi rus va yevropalik olimlar qozoq tili 14—15-asrlarda paydo bo'lgan, chunki bir necha qabilalarning bir xalq bo'lish uchun birlashishi genezisi bu davrga xosdir. Qadimgi yozma til bilan hozirgi qozoq tili o'rtasida jiddiy farq bor. Ayrim so'zlar leksik-grammatik o'zgarishlar bilan bir qatorda fonetik ham o'zgarishlarga uchragan. Va 1920-40-yillarda lotin alifbosidan foydalanish davrida ba'zi farqlar kuzatildi. Tilning orfografik muammosidan ko'ra orfografik talaffuz normasiga ko'proq ahamiyat berildi. Ya'ni, ko'pchilik aytganidek, bu norma sifatida tan olingan. Keyinchalik bu so'zlar tizimga kirdi.

Tillarni guruhlash ikki xil tamoyilga asoslanadi: genealogik va tipologik. Genealogik tasnif tilning genezisi, kelib chiqishi, milliy tiliga bog'liq. Til oilasi nuqtai nazaridan ular hind-evropa, semit-gamit tillariga bo'linadi. Til oilalarining o'zlari bir necha guruhlardan iborat. Agar ingliz tili genealogik jihatdan hind-evropa tillarining german guruhiga mansub bo'lsa, qozoq tili semit-hamit tillari turkiy tillar guruhining g'arbiy qismiga kiradi. Ilmiy nuqtai nazardan, ingliz tili va qozoq tilining tipologiyasi va genealogiyasi boshqacha.

Tipologik tasnif tillarning strukturaviy va morfologik asoslariga asoslanadi. Tipologik tadqiqotlar faqat qarindosh tillarni emas, balki bir-biriga bog'liq bo'lmagan tillar faktlarini ham solishtiradi. Bu usul tilshunoslikda ma'lum vaqtdan beri qo'llanilib, har bir davlatning ko'zga ko'ringan olimlari bu haqda o'z fikr-mulohazalarini bildirgan bo'lsalar-da, bu muammo bugungi kungacha izchil hal qilinmagan. Bu usul qiyosiy lug'atlar yaratishda, chet tillarini o'qitishda keng qo'llaniladi. Dunyo tillari tipologik jihatdan quyidagi guruhlarga bo'linadi:

4. Flektsiyali
5. Aglutinativ

6. Individualizator
7. To'liq sintetik

Flektsiyali til va flektiv turlari o'rtasida o'xshashlik bilan birga farqlar ham mavjud. Flektsiya tillari analitik va sintetik turlarga bo'linadi. Sintetik tur qo'shimchalar, ya'ni affikslar orqali yasaladi. Bunga hind-evropa tillari kiradi. Analitik tip roman va german tillaridan tuzilgan. Asosiy xususiyat - yordamchi so'zlarning qo'shilishi. Agglyutinativ tillarda so'z tarkibidagi affikslarning har biri ko'pincha bir ma'noga ega bo'lib, bir vazifani bajaradi, flektiv tillarda esa bir affiks bir nechta grammatik ma'nolarni ifodalab, turli vazifalarni bajaradi.

Tilni tahlil, sintez, tasniflash usullaridan foydalangan holda o'rgatish eng samarali usul hisoblanadi. Agar buni shu yo'nalishda amalga oshirsak, uch tutqichli til siyosatini amalga oshirishga turtki bo'ladi. Oltita xalqaro tillar (ingliz, xitoy, rus, nemis, fransuz, arab) orasida ingliz tilini egallash bugungi mamlakat yoshlarining asosiy maqsadi hisoblanadi. Nisbatan aytganda, fonetikada harf, tovush va fonema tushunchalaridan boshlagan ma'qul. Agar qozoq tili lotin alifbosiga o'tsa, u 32 ta, ingliz tili esa 26 ta harfdan iborat.

Ingliz tilida gapirish va tezda o'rganishning eng oson usullaridan biri bu ko'p so'zlarni o'rganishdir. So'zlar turli semantik ma'nolarga ega. Leksikologiyaning semasiologiya va frazeologiya deb ataladigan sohalar eng murakkab sohalar qatoriga kiradi. Bu barcha tillar uchun umumiydir. Metodikaning asosiy printsiplari - omonim, sinonim va antonim so'zlarni o'rgatish. Ingliz tilida bir xil so'z uchun bir nechta omonim muqobillar mavjud. Masalan, present-bu, present-sovg'a, present-to'liq, present-kech. Bular omonim hodisalardir. Ingliz tilidagi antonimlar soni esa kommunikativ nuqtai nazardan cheksizdir.

Gap qurishda asosiy talab zamon, hol, ergash gap, tobe, kesim, ko'plik, mayl, mayl kategoriyalarini o'rganishdir. Ingliz va qozoq tillaridagi otlar, sifatlar, sonlar, olmoshlar va qo'shimchalarni o'z ichiga oladi. Yordamchi so'zlar ot bilan qo'shib ishlatiladi. Ingliz tilidagi yordamchi so'zlar - yordamchi otlar, qo'shimchalar, yordamchi fe'llar, predoglar va artikllar. Qozoq tilshunosligida artikl yoki predlog mavjud emas. Ingliz tilida artikl faqat otdan oldin ko'rsatkich sifatida ishlatiladi. U mustaqil, alohida leksik ma'noga ega emas.

Ingliz tilidagi sanoqsiz otlar qozoq tilidagi ko'plik otlari bilan bir xil ma'noga ega. Bular artiklsiz faqat yakka holda ishlatiladi. Masalan: Here is some information for him. Bundan tashqari, ular raqamlar bilan ishlatilmaydi. Ingliz tilidagi ba'zi otlar -lar qo'shimchasi bilan qo'shilsa-da, ular sonsiz otlar hisoblanadi va fe'l birlikdir. Masalan: The news is bad today. Qozoq va ingliz tillaridagi otlarning bu toifalari o'ziga xos xususiyatlarga ega - ular narsalarni guruhlariga bo'lib nomlaydilar, amaliy tilda esa bog'lovchilar bilan bog'lanmaydi. Ikki tilni bir vaqtda o'rganish tilning ekstralingvistik yo'nalishiga asoslanadi. Ular til va tafakkur (mentalingvistika), til va jamiyat (sotsiolingvistika), nutq akti (psixolingvistika), neyrolingvistika, kognitiv lingvistika. Ana shu tamoyillardan kelib chiqib, maktab va oliy o'quv yurtlari dasturlariga kiritadigan bo'lsak, uch tamoyilli til siyosati o'z samarasini berishiga guvoh bo'lamiz.

DIFFERENCE BETWEEN ENGLISH AND KAZAKH LANGUAGE IN TERMS
OF TYPOLOGY AND TEACHING METHODOLOGY

Abstract: *This article describes the difference between English and Kazakh language in terms of typology and teaching methodology, and the typological division of world languages into groups. Examples of grammatical differences in English and Kazakh are given.*

Key words: *English, Kazakh, Inflectional, Agglutinative, Individualizer, Fully synthetic, Typological classification, Phraseology.*

**РАЗНИЦА МЕЖДУ АНГЛИЙСКИМ И КАЗАХСКИМ ЯЗЫКАМИ С ТОЧКИ
ЗРЕНИЯ ТИПОЛОГИИ И МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ**

Аннотация: *В данной статье описывается разница между английским и казахским языком с точки зрения типологии и методики преподавания, а также типологическое деление языков мира на группы. Приведены примеры грамматических различий в английском и казахском языках.*

Ключевые слова: *английский, казахский, флективный, агглютинативный, индивидуализатор, полностью синтетический, типологическая классификация, фразеология.*

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Jalilov J. Chet tili o'qitish metodikasi, Toshkent .2012
2. Bo'ronov J, Bo'ronova M, Toshboyeva M.- "Ingliz tili grammatikasi", Toshkent 1978
3. Konesbaev I., Musabaev G. Zamonaviy qozoq tili.-Olmaota: "Qozoq davlat o'quv-pedagogika nashriyoti", 1962. -315 b.
4. Qordaboyev T., Kaliyev G. Umumiy tilshunoslik: Darslik. -Olmaota: "Era", 2004. -240 b. Z. Axanov K. "Til ta'limi asoslari: darslik. -Almati: "Olke", 2010. -560 b.
5. Badanbekovyna 3. Ingliz va qozoq tillarining qiyosiy grammatikasi: - Almati: "Bastau", 2010. -420 b.